

Får man hævelser efter sygdom, skal ituhakket svaleurt lægges under fødderne (15), røddernes og bladernes saft giver et smertestillende omslag på hævelser af/og rosen (16). Planten er bestanddel af et plaster på åbne sår (17); myggestik gnides med mælkesaften (Ringe; 8). Knuste svaleurter blandet med udtræk af bukkeblad anbefales i 1600-t af en læge som middel for smertende øjne og øjenlågsbetændelse, samtidig bedres synet (18).

Saften gnides på ringorm (1695ff) og er bestanddel af et plaster på hudlidelser (19); fnat og skurv bades med te af roden (20). På Fyn gnider man eksem med planten (8), klog mand i Fåborg blandede saften med smør til en eksem-lægende salve (21), i Sønderjylland gnides stedet med afkog i bajersk øl (22). Saften skal kunne fjerne vorter og ligtorne (23).

En klog kone i Brylle ved Tommerup Fyn brugte næsten udelukkende mediciner af denne plante (21).

Med svaleurt og en muldvarps hoved på sig er man alle fjender overlegen, kan klare al handel og trætte; lagt på et sygt barns hoved synger det, hvis det skal dø, men græder, hvis det skal leve (24).

Farmakopeen 1772 anfører rod og blade; svaleurt var officinel til 1840, roden føres stadig på nogle apoteker.

For koens lungesygge: plantens tynde rødder flettes med hestehår til en 16–18 tommer lang fletning, der føres gennem hul i brystets hudlap og bindes sammen til en ring; af og til trækkes ringen et stykke videre (Avernakø; 25), sml. s. 191. Er der fejl ved mælken, får koen et dekolt (Lolland; 26), for trommesygge bliver en håndfuld grønne svaleurter tvunget i koen (SFyn; 12), det samme hjælper for dens nældefeber (27); pattesår gnides med planten (7), på betændt yver lægges en salve af svaleurt kogt i smør (28). Negl i øjnet (keratitis) hos hesten bades med vandudtræk (29). Roden er anvendt mod øjets bindehindebetændelse og kogt med smør lagt på sår efter blodåreforkortning og spat (30). Et afkog renser hestens sår (Sønderjylland; 31). Svaleurt nævnes blandt råd for hestens gulsot og »hævelse i skødet« (32).

Grøn knust svaleurt er på Fyn anvendt som omslag på lammets rosen (33).

LITTERATUR: 343 16,116 jf. 255; (2) jf. 82 82 (1682),107; (3) 15 7 jf. 65; 12 jf. 15; 25,30,38,71; (4) 348b 57; (5) 488o 135; 840 aug. 1957 og 107 1963; (6) 510 5,463; (7) 239 1928,127; (8) 519 108;

(9) 488o 177; 1008 4,1916,531; (10) 398 1806,511; (11) 466b 40; (12) 830 8,1887,45; 12,1889,40; (13) 488o 149,237; (14) 292 257; 402 77,1934,1124; (15) 488o 106,235; 328f 1,206; (16) 488o 144 (1736); 278 2,1929,86 (Fyn 1700-t); (17) 488o 197; (18) 412 79; (19) 488o 171; 783b (Lolland o. 1870); 186 36; (20) 488o 127; (21) 107 1946; (22) 107 1964; (23) 182 3.1,1805,144; 32 53; (24) 273 181; (25) 634 12205; (26) 549 111; (27) 83 198; (28) 83 190; (29) 83 27; (30) 83 29,93,113; (31) 107 1940 (Vedsted s.); (32) 83 71,115; (33) 466b 49.

Planten skal kunne give komælken en ubehagelig smag (1). Man anbringer den i vindueskarmen for at holde fluer borte (2).

Svaleurt sat på brændevin giver den en gul kulør (Fyn; 3); saften kan farve silke og klæde smukt gult, den gærede saft indigoblåt (4).

LITTERATUR: (1) 398 1806,511; (2) 466b 40; (3) 747 143; (4) 576 4,1799,397; 398 1806,511.

## Læge-Jordrøg, *Fumaria officinalis*

Lav og grenet, blågrøn plante med findelte blade og klaser af små bleggrøde, meget uregelmæssige blomster. Almindeligt ukrudt i haver og marker.

På Harpestrængs tid (1200-t) var læge-jordrøg næppe vildtvoksende i Danmark; fra 1600-t omtales den som et alm. kornukrudt, rimeligvis indslæbt med urent sædekorn (1).

Jordrøg 1534ff af slægtsnavnet *Fumaria*, der siden oldtiden blev tolket derhen, at saften (brugt som medicin) svier i øjnene ligesom røg; navnet skyldes måske snarere, at det findelte grågrønne løv kan minde om røg tæt over jorden.

Vild arve begyndelsen af 1400-t og et århundrede frem, *arve* o. 1450 – også navn til andre lave ukrudtsplanter; *vild rude* o. 1450 måske fordi løvet ligner murrudens (en bregne, bd. 1) jf. *markrude* 1640 (o. 1450 feldrude, fra tysk); *jordgalde* 1769–1820, planten smager bittert; *skaburt* 1891 anvendt mod fnat. *Karetvogn* Søllerødegnen er vel lånt fra Lærkespore (se næste art i jordrøgfamilien), hvis blomster kan være brugt som legetøj (2).

LITTERATUR: (1) 443 305; (2) 689 1,618f; 107.

### LÆGEMIDLER

Harpestræng-afskrifter o. 1300 (1): styrker ma-

ven, virker urindrivende og blodrensende, læger leveren og sygdomme, der skyldes »ondt blod«; saften drikkes mod skab og fregner. (Jordrøg synes i afskrifterne sammenblandet med bukar, bd. 4).

1400-t: indgår i salve på skab og i et middel for flegma (2), knuses og koges i vin til drik mod blæresten (3).

Christiern Pedersen 1533: saften drukket naturel eller kogt i vand renser vattersotpatientens blod (35b), spedalske skal drikke den blodrensende saft og vaske sig med den (82b), saften indtages for fnat o.lign., den renser blodet og »køler den onde indvortes vædske« (82b), blandes med gummi arabicum og gnides på issen for at fremme hårvæksten (2a).

Henrik Smid 1546ff (4): »er en rigtig skaburt og pokkerurt« (pokker = syfilis), man skal drikke urtens destillerede vand med teriak, det renser blodet, mange bruger det som badevand. Saften udvider vattersot og giver opkastning; skylles munden med destilleret vand af planten, »fordrives det onde i munden« og stilles smerter. Koges med fennikel til drik, der åbner leveren og udvider gulsot. Bades øjnene med saften eller destilleret vand af urten, bliver de klare og »deres rødme og skab« fjernes. Saften blandet med gummi gnides på øjenbryn for at få dem til at vokse; saften af jordrøg og gul skræppes rød-der tilsat eddike og honning giver en salve mod skab. – Et sukkerudtræk af urt og blomster er godt for udslæt og fnat, bruges oftest mod pokker samt når man frygter pesten, mod »den onde giftige svedesot«, udvider den onde væske, ligeså bruger mange det destillerede vand, når de bader, det er godt mod begyndende vattersot, åbner leveren og udvider gulsot med urinen. – Saften af den overjordiske plante koges, til den skiller, og blandes med honning til en sirup, der renser blodet, er god for skab og fnat som skyldes »den salte flegma og den forbrændte og fortørrede kolera«, desuden mod pokker, gulsot – nogle tilsætter saften af ung humle.

Simon Paulli 1648, 59: »fordi den i så stor mangfoldighed findes allevegne, sker det, at den ikke nær agtes og holdes for så dyrebar et medikament, som den ellers er i sig selv«. Virker afførende og rensende, mod forstoppelse, men giver også forstoppelse; styrker leveren og andre svage indvolde. Kan bruges af patienter, som lider af den gule galde og af koldfeber (malaria). Sødets valleudtræk drikkes for kløe og fnat; er et lægemiddel mod gonorré og syfilis, »når man ikke har andet råd«. Saften skal få øjenbrynene til at vokse.

Planten kan anvendes mod skørbug (5), den har sveddrivende og opløsende egenskaber (6). Urten anføres i farmakopeen 1772 og sælges endnu på apoteker.

LITTERATUR: (1) 343 59,159; (2) 15 77,81f; (3) 348b 27; (4) 841 1577,13,121; (5) 925 1795,223; (6) 398 1806,652.

Jordrøg var bestanddel af en »hybenkradser« (begyndelsen af 1800-t; 1). Den kunne anvendes til gulfarvning (2).

LITTERATUR: (1) 747 98f; (2) 398 1837,228; 946 13.

## Lærkespore, *Corydalis*

Lærkesporene er lave glatte skovplanter, ofte med rodknold, bladene dybt delte. Mest almindelig (på øerne) er HULRODET LÆRKESPORE, *Corydalis cava*, som april–maj har klaser af røde, violette eller hvide, meget uregelmæssige blomster, den lange nektarspore er buet og med tyk spids. Blomsterne har en sødlig-kvalm duft.

*Lærkespore* 1838ff af det »latinske« slægtsnavn (græsk korydalis), som betyder 'toplærke' – blomstens ene kronblad kan minde om en fjertop og dens spore om fuglens bagklo; navnet skyldes dels denne lighed og dels, at blomstringen længere sydpå falder sammen med lærkens ankomst.

*Hulrod* 1648–1891; *rød hanekam* 1648–1821 (*hanekam* 1793), *jordrøg* 1688–1821 hører til samme slægt (s. 213). *Kvindeapoteke* o. 1700, knoldene anvendt ved fødsler og for kvindesygdomme, sml. *Slangerod* bd. 3. *Hønsefod* o. 1700–64 efter de delte småblade, *gøgerod* o. 1700ff, Sønderjylland, M og SSjælland, Møn, Falster skyldes forveksling med *gøgeurt* (bd. 1), der har lignende blomsterklaser, det gælder også *kukkerurt* og *kukkerrose* SFyn, Tåsinge, *kukkerbukser* Lolland og *kukkerøjne* Falster, *krukkedore* Fyn, *Vorherres vinger* NSjælland (Brede), vel oprindelig Vorherres finger. *Lærkeurt* SFyn, *rævehale*, *rød rævehale* SFyn, NSjælland, Falster; *hesterose* Fyn o. 1870 og *hesteblostm* Fyn, *heste* Bornholm – man har sammenlignet sporens form med et hestehoved. I samme bestand kan findes rød- og hvidblomstrende planter: *røde* og *hvide heste* eller *heste og køer* SFyn; *hest* og *kusk* SFyn, *hest* og *vogn* Langeland, de to sidste navne måske på grund af børneleg med blom-